

ИQTIDORLI O'QUVCHILARDA STRATEGIK FIKRLASH VA O'ZINI O'ZI BOSHQARISHNING OPTIMAL KO'RINISHI

Samijonova Dilnoza Abdug'ani qizi

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqola iqtidorli o'quvchilarning strategik fikrlash va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishning optimal usullarini o'rganadi. Iqtidorli o'quvchilarning emotsional xususiyatlarini tahlil qilish orqali ularning o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatlarini ta'minlovchi asosiy omillar aniqlanadi. Tadqiqotda zamonaviy psixologik nazariyalar, empirik dalillar va pedagogik amaliyotlarga asoslanib, iqtidorli o'quvchilar uchun moslashtirilgan ta'lim strategiyalari taklif etiladi. Shu bilan bir qatorda maqolada ta'lim jarayonida iqtidorli o'quvchilarni aniqlashning pedagogik-psixologik usullarini nazariy va amaliy jihatlari hamda intellektual rivojlanishi yuqori bo'lgan bolalarni o'qitishning asosiy yondashuvlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zi: iqtidorli o'quvchilar, strategik fikrlash, o'zini o'zi boshqarish, ta'lim strategiyalari, kognitiv rivojlanish, individual, intellektual, qobiliyat, ta'lim, maslahat, modellashtirish, muloqot texnikasi, kasb, kuzatish, ko'nikma, malaka.

ОПТИМАЛЬНЫЙ ВИД СТРАТЕГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ И САМОУПРАВЛЕНИЯ У ОДАРЕННЫХ УЧАЩИХСЯ

Аннотация: В данной статье рассматриваются оптимальные методы развития стратегического мышления и навыков самоуправления у одаренных учащихся. Путем анализа эмоциональных особенностей одаренных учащихся выявляются основные факторы, обеспечивающие их успешность в образовательном процессе. В исследовании предлагаются адаптированные образовательные стратегии для одаренных учащихся на основе современных психологических теорий, эмпирических данных и педагогической практики. Вместе с тем в статье представлены теоретические и практические аспекты педагогических и психологических методов выявления одаренных учащихся в

образовательном процессе, а также основные подходы к обучению детей с высоким интеллектуальным развитием.

Ключевые слова: *одаренные учащиеся, стратегическое мышление, самоуправление, образовательные стратегии, когнитивное развитие, индивидуальный, интеллектуальный, способность, образование, консультирование, моделирование, коммуникативные методики, профессия, наблюдение, навыки, компетентность.*

OPTIMAL VIEW OF STRATEGIC THINKING AND SELF-MANAGEMENT IN GIFTED STUDENTS

Annotation: *This article examines the optimal methods for developing strategic thinking and self-management skills in gifted students. By analyzing the emotional characteristics of gifted students, the main factors ensuring their success in the educational process are identified. The study proposes adapted educational strategies for gifted students based on modern psychological theories, empirical evidence and pedagogical practices. At the same time, the article presents theoretical and practical aspects of pedagogical and psychological methods for identifying gifted students in the educational process, as well as the main approaches to teaching children with high intellectual development.*

Keywords: *gifted students, strategic thinking, self-management, educational strategies, cognitive development, individual, intellectual, ability, education, counseling, modeling, communication techniques, profession, observation, skills, competence.*

KIRISH

Iqtidorli o'quvchilar o'zlarining yuqori kognitiv qobiliyatlari, ijodiy yondashuvlari va o'quv jarayonidagi mustaqilliklari bilan ajralib turadi. Biroq, ularning potentsialini to'liq ro'yobga chiqarish uchun strategik fikrlash va o'zini o'zi boshqarish kabi muhim ko'nikmalar zarur. Ushbu maqola iqtidorli o'quvchilarda ushbu ko'nikmalarning optimal ko'rinishini aniqlash va ularni rivojlantirish yo'llarini tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotning maqsadi – iqtidorli o'quvchilarning o'quv

muvaffaqiyatini oshirishda strategik fikrlash va o'zini o'zi boshqarishning o'zaro bog'liqligini aniqlash va amaliy strategiyalar ishlab chiqish.

Tug'ma iqtidorli bolalarni tushinish uchun eng avvalo bolalar psixikasining yosh xususiyatlarini bilishimiz kerak. Agarda qobiliyat qandayda bir psixik xislat bo'lsa, iqtidorlilik shu qobiliyatning eng yuqori ko'rsatkichi hisoblanadi. Qobiliyat va iqtidorlilik inson hayoti davomida aks ettirilb boriladi. Darhaqiqat iqtidorli o'quvchilarni aniqlab olish va ularning psixologik xususiyatlari to'g'risidagi bir qancha risolalarga ko'zimiz tushadi biroq buni amaliy faoliyatimizda kamdan kam qo'llab boramiz . Ayniqsa maktabda alohida e'tiborni faqatgina orqada qolgan o'quvchilargina emas, balkim boshqalarga solishtirganda o'qish oson hisoblanadigan, o'quv jarayonida yuksak muvaffaqiyatlarga erishayotgan bolalarga ham o'z diqqatimizni qaratishimiz lozim. Ta'lim jarayonida, jamoa ishlarida o'quvchilar harakatlanishi, erishgan muvaffaqiyatlari bilan bir-biridan farq qiladi. Iqtidorli bolalarda aqliy qobiliyatning erta vujudga kelishi ota-onalar, pedagoglar, jamoatchilikni beparvo qoldirmasligi lozim. Chunki, ulardagi berilgan talantning yuqolishiga olib kelishi mumkin.

Ta'lim muassasalari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni rivojlantirishda yuqori darajadagi intellektual rivojlanishga ega bo'lgan bolalarning ketma-ketligiga katta e'tibor beriladi. Bu tendentsiya o'lkaning turli ta'lim muassasalarida namoyon bo'ladi. Intellektual rivojlanish darajasi yuqori bo'lgan bolalar oliy o'quv yurtlarida keyingi ta'limga tayyorlanadi, ular universitetlarda o'z loyihalari bo'yicha izlanishlarni davom ettirishga yo'naltiriladi, alohida fanlar bo'yicha bilimlari chuqurlashtiriladi. Tanlovlar, olimpiadalar, konferensiyalar g'oliblari shartnomada ko'rsatilgan oliy o'quv yurtlariga imtiyozli shartlar asosida (masalan, pasaytirilgan o'tish balli yoki qisqaroq o'qish muddatiga) kirish imkoniyatiga ega. Ta'lim muassasalari o'quvchilari va oliy o'quv yurtlari professor-o'qituvchilarini hamkorlikda loyihalashtirish va ilmiy-tadqiqot ishlariga jalb etish ancha faol olib borilayotgan ishlardan hisoblanadi. Universitetlarning o'qituvchilari va tadqiqotchilari ilmiy va uslubiy rahbarlikni, amalga oshirish, loyihalash, bolalarning ilmiy maqolalarini o'zaro ko'rib chiqish, ma'lumotlarni qayta ishlashga yordam

berish, tadqiqot faoliyatining nutqlari va taqdimotlarini tayyorlash. Bunday ish jarayonida bolalar mustaqil ish va tadqiqot faoliyati ko'nikmalariga ega bo'ladilar, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

1. Strategik fikrlashning ta'rifi va tuzilishi

Strategik fikrlash – bu muammoni hal qilishda maqsadga yo'naltirilgan, tizimli va moslashuvchan kognitiv jarayon sifatida ta'riflanadi (Sternberg, 2005). Iqtidorli o'quvchilar strategik fikrlashda yuqori darajadagi metakognitiv xabardorlik va moslashuvchanlikni namoyish etadilar (Davidson & Sternberg, 2003). Ushbu jarayon o'quvchining o'z resurslarini (vaqt, bilim, e'tibor) samarali boshqarish qobiliyatiga asoslanadi.

2. O'zini o'zi boshqarishning psixologik asoslari

O'zini o'zi boshqarish (self-regulation) – o'quvchining o'z xatti-harakatlarini, motivatsiyasini va kognitiv jarayonlarini boshqarish qobiliyati sifatida ta'riflanadi (Zimmerman, 2000). Iqtidorli o'quvchilar ko'pincha yuqori darajadagi ichki motivatsiya va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalariga ega bo'lishadi, lekin bu ko'nikmalar tashqi muhit va ta'lim sharoitlariga bog'liq ravishda farq qiladi.

3. Iqtidorli o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlari

Iqtidorli o'quvchilarning kognitiv va emotsional xususiyatlari (masalan, yuqori analitik qobiliyat, perfekzionizm, ichki motivatsiya) strategik fikrlash va o'zini o'zi boshqarishga ta'sir qiladi. Biroq, ularning yuqori darajadagi sezgirligi va perfekcionista tendensiyalari ba'zida o'quv jarayonida stress yoki samarasizlikka olib kelishi mumkin (Silverman, 1993).

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda sifatli va miqdoriy usullarning kombinatsiyasi qo'llaniladi:

1. Sifatli tahlil: Iqtidorli o'quvchilar bilan suhbatlar va ularning o'quv jarayonidagi strategiyalarini kuzatish.

2. Miqdoriy tahlil: Strategik fikrlash va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini baholash uchun standartlashtirilgan testlar (masalan, MSLQ – Motivated Strategies for Learning Questionnaire).

Iqtidorli o'quvchilar muammolarni hal qilishda moslashuvchan strategiyalardan foydalanadilar, lekin ularning samaradorligi o'quv muhitining moslashuvchanligiga bog'liq. Masalan, ochiq tipdagi vazifalar (open-ended tasks) ularning ijodiy va strategik fikrlashini rag'batlantiradi.

2. O'zini o'zi boshqarishning roli

O'zini o'zi boshqarish ko'nikmalari iqtidorli o'quvchilarning o'quv maqsadlariga erishishida muhim omil hisoblanadi. Yuqori darajadagi metakognitiv xabardorlik ularga o'z vaqtlarini va resurslarini samarali boshqarishga yordam beradi.

Xulosa va takliflar

Iqtidorli o'quvchilarda strategik fikrlash va o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirish uchun quyidagi strategiyalar taklif etiladi:

1. Moslashtirilgan ta'lim dasturlari: Iqtidorli o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan, ochiq tipdagi vazifalarga asoslangan ta'lim.

2. Metakognitiv treninglar: O'quvchilarga o'z fikrlash jarayonlarini tahlil qilish va boshqarishni o'rgatish.

3. Psixologik qo'llab-quvvatlash: Perfeksionizm va stressni boshqarish bo'yicha treninglar.

Intellectual rivojlanishi yuqori bo'lgan bolalarni o'qitishning asosiy yondashuvlari quyidagilardan iborat:

1. Individual ta'limning frontaldan ustunligi. Frontal ta'lim hamma uchun bir vaqtning o'zida ta'sir qiladi. Frontallikdan voz kechish mutlaqo mumkin emas, lekin individual ish hali ham ustuvor rol o'ynashi kerak, chunki iqtidorli bolalarning rivojlanishi ham asosan individual jarayondir. Bu masala odatda ko'plab shaxsiy, munozarali masalalarni ko'taradi.

2. Dialogning monologga nisbatan ustuvorligi. Muloqot texnologiyasining eng muhim komponenti muammoni hal qilish, muloqot va hamkorlikdir. Ular asosida o'quvchilarning ko'p bosqichli faoliyati tashkil etiladi, guruhlarda loyiha yaratish va hokazolar, muloqot jarayonida tanqidiy fikrlash shakllanadi, o'quvchilar o'z fikrini aytishdan, o'z pozitsiyasini himoya qilishdan qo'rqmaydilar. Muloqot texnologiyasi

qidiruv-tadqiqot va loyihalash usullarini, guruh va individual faoliyat shakllarini va eng muhimi, fikrlashni o'z ichiga oladi.

3. Axloqiy fazilatlarning bolaning qobiliyatidan ustunligi. Daho va yovuzlik birbiriga mos kelmaydi, degan fikr iqtidorli bolalarni tarbiyalash va rivojlantirish bilan bog'liq. Bu yerda mantiq oddiy: axloqsiz odam o'z iste'dodini yo rivojlantirmaydi, yoki ertami-kechmi uni yo'q qiladi. Shu bilan birga, axloqiy va ilmiy jasorat bir-birini to'ldiradigan yana bir fikr aksiomasi ham haqiqatdir. Bolalikda o'rganilgan asosiy axloqiy haqiqatlar inson hayotida yo'l-yo'riq va qutqaruvchi bo'lib qoladi, bu ko'plab buyuk insonlar hayoti misollari bilan tasdiqlangan.

4. Iqtidorli bolalar bilan ishlashda gender yondashuvi. Pedagogik amaliyot va kundalik kundalik voqelik erkaklar va ayollar qobiliyatlarining turlari va darajalaridagi sezilarli farqlardan dalolat beradi. Shu bilan birga, nazariy jihatdan uzoq vaqtdan beri hech kim qobiliyat bo'yicha hech kimdan oshib ketmasligi - na erkaklar, na ayollar. Biz shunchaki turli qobiliyatlar va ularning rivojlanishining xususiyatlari bilan shug'ullanamiz. Ma'lumki, erkaklar aqli mantiqda afzalliklarga ega, ayol aqli erkak sezgisidan ustundir. Hayotda ular bir-birini to'ldiradi. Iqtidorli bolalar bilan ishlashda gender yondashuvi aniq hayotiy misollarga asoslanishi kerak

5. Qobiliyatlarni rivojlantirishga biografik yondashuv. Iqtidorli bolalar bilan ishlashda buyuk odamlarning tarjimai holiga tayanish kerak, ayniqsa ularning sovg'a sabablarini tushuntirishda.

Shu bilan birga, dahoning rivojlanishi nafaqat taqlid qilish uchun namuna, balki iqtidorli bolaning shaxsiy rivojlanishi uchun namuna bo'lishi mumkin. Binobarin, o'tmishdagi yoki hozirgi zamonning u yoki bu yorqin shaxsining qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradigan aniq omillar hisobga olinsa, iqtidorli bolalar bilan ishlash sifati sezilarli darajada yaxshilanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sternberg, R. J. (2005). *The Theory of Successful Intelligence*. Cambridge University Press.
2. Zimmerman, B. J. (2000). *Attaining Self-Regulation: A Social Cognitive Perspective*. Academic Press.

3. Silverman, L. K. (1993). *Counseling the Gifted and Talented*. Love Publishing Company.
4. Davidson, J. E., & Sternberg, R. J. (2003). *The Psychology of Problem Solving*. Cambridge University Press.
5. Izatovna T. L., Izatovna T. S. PSYCHODIAGNOSTIC BASES OF THE STUDY OF TWINS IN PSYCHOLOGY //E-Conference Globe. - 2021. - C. 98-104.
6. Risnawati, W. I., Astuti, M., Shaxlo, T., Dilafruz, I., & Dilnoza, K. Effect of Work Conflict, Work Stress and Satisfaction working on Employee Erformance at PT. Federal International Financegroup (FIF-Group) Sidoarjo. International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development, 4(4), 69-80.
7. Izatovna, T. S., & Murtazoyevna, Q. D. (2022). MAKTAB YOSHIDAGI EGIZAKLARNING O'QISHDAGI MUAMMOLARNI KORREKTSIYALASH YO'LLARI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(3), 220-223.